

dr hab. Joanna WIERZEJSKA, prof. UMCS

Lublin, 14.02.2025 r.

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej

w Lublinie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Natalii TWARDOSZ pt.

„Adaptacja społeczno-zawodowa nauczycieli na starcie zawodowym”

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Joanny ŁUKASIK, prof. UR

oraz promotor pomocniczej dr Anny KWATERY

Uwagi ogólne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Natalii Twardosz ma charakter interdyscyplinarny i podejmuje istotne kwestie z punktu widzenia pedagogiki w odniesieniu do funkcjonowania zawodowego nauczycieli rozpoczynających swoją pracę zawodową. Praca składa się ze wstępu, teoretycznych podstaw badań własnych (rozdziały: 1-2), założeń metodologicznych (rozdział 3), analizy wyników (rozdział 4), dyskusji i wniosków koczowych oraz zakończenia. Jest uzupełniona bibliografią i załącznikami zawierającymi zastosowane narzędzia badawcze. Jej tekst obejmuje 276 stron. Zgromadzona bibliografia zawiera adekwatne publikacje związane z problematyką badań (łącznie ponad 570 pozycji), w tym znajdują się także publikacje obcojęzyczne. Cytowana literatura jest dobrze dobrana. Znalazły się w niej zarówno klasyczne, jak i najnowsze opracowania. Obok pozycji zwartych znalazło się wiele wartościowych artykułów z badań różnych autorów oraz odniesienia do podstaw prawnych regulujących pracę nauczycieli wychowania przedszkolnego. Konstrukcja pracy odpowiada wymaganiom, jakie są stawiane rozprawom teoretyczno-empirycznym. Posiada wyrazisty kształt tematyczny. Również styl narracji doktorantki oceniam bardzo pozytywnie.

Problematyka podjęta w dysertacji stanowi problem niezwykle aktualny, ważny nie tylko z poznawczego punktu widzenia, ale nade wszystko dla funkcjonowania zawodowego młodych nauczycieli. Analiza dotychczasowych opracowań naukowych dotyczących tematyki poruszonej przez Doktorantkę jasno wskazuje na pewien niedostatek wiedzy, zwłaszcza w grupie nauczycieli wychowania przedszkolnego. Od lat toczą się dyskusje mające na celu

diagnozę przygotowania absolwentów do wykonywania pracy nauczyciela, tym samym kładąc nacisk na aspekt kształcenia akademickiego, ale jak dotąd brak było opracowania, które ukazywałoby niezwykle istotny dla rozwoju osobistego i zawodowego proces adaptacji społeczno-zawodowej nauczycieli przedszkoli. Stawia się bowiem wysokie wymagania przed współczesnym nauczycielem. Dotyczą one nie tylko wysokich walorów społeczno-moralnych, intelektualnych, ale także bogatej wiedzy merytorycznej, kompetencji dydaktyczno-wychowawczych i twórczych postaw. Oczekuje się od nauczyciela, że będzie cechować go „(...) wiele przymiotów, jak: inteligencja, błyskotliwość, twórcze myślenie, pomysłowość, innowacyjność i odwaga w działaniu. W stosunku do powierzonych zadań ma być: aktywny, pracowity, odpowiedzialny, sumienny, skromny, rzetelny, systematyczny, rzeczowy i pilny. Natomiast wobec uczniów: sprawiedliwy, wymagający i jednocześnie pomocny, empatyczny, przyjazny, wyrozumiały, tolerancyjny, cierpliwy, życzliwy i otwarty. Nauczyciel powinien też być: dynamiczny, samostereowny, dobrze zorganizowany, mający aspiracje i powołanie do zawodu, autentyczny, otwarty na zmiany, rzeczowy, praktyczny, pełen godności, zainteresowany kulturą i nowoczesny oraz posiadać satysfakcjonujące poczucie wartości, co pozwoli mu być osobą autentyczną” (za: Zubrzycka-Maciąg, Kirenko, 2015, s.7). Te wszystkie cechy, kompetencje i predyspozycje są wymogami stawianymi przed młodym człowiekiem, który znajduje się na starcie swojego życia zawodowego, więc w sytuacji progowo trudnej, wymagającej od niego przystosowania się do nowego środowiska społeczno-zawodowego, ale jednocześnie zadbania o równowagę między własnym „ja” a zewnętrznymi wyzwaniem i oczekiwaniami. W tym miejscu chciałabym podkreślić, że przedstawiony mi do oceny projekt naukowo-badawczy znacząco wpisuje się w najnowsze trendy badań, mające znaczenie dla współczesnej edukacji.

Ocena teoretycznych podstaw prowadzonych badań

Pierwsze dwa rozdziały stanowią podstawy teoretyczne prowadzonych badań empirycznych. Treści te, w mojej ocenie, wyczerpują problematykę określoną w przyjętym projekcie badawczym. Świadczą o wysokich kompetencjach merytorycznych Autorki.

W sposób holistyczny w rozdziale pierwszym podjęte zostały zagadnienia związane z adaptacją społeczno-zawodową. Autorka dokonała udanej próby syntetycznego przedstawienia różnych koncepcji odnoszących się do adaptacji społeczno-zawodowej, a następnie wskazała na kwestię uwarunkowań osobistych nauczycieli jako mechanizmu sprzyjającemu prawidłowemu procesowi tejże adaptacji. Kolejny podpunkt dotyczy identyfikacji zawodowej stanowiącej niezbędny warunek dostosowania się do panujących

oczekiwań i wymagań jakie niesie za sobą wypełnianie misji bycia nauczycielem. W podrozdziale 4. *Kultura i klimat miejsca pracy w perspektywie adaptacji zawodowej nauczycieli na starcie zawodowym* Doktorantka zwraca uwagę na ważkość tych aspektów, jako tych, które ułatwiają uzyskanie poczucia bezpieczeństwa, wsparcia i uznania przez pedagogów, ale również wpływają na jakość ich pracy, w szerokiej i złożonej strukturze szkoły złożonej z organizatorów kształcenia, wychowanków, ich rodziców oraz interesariuszy zewnętrznych. Ostatni podrozdział stanowi opracowanie dotyczące okresu wejścia na rynek pracy i podjęcia się wykonywania roli zawodowej w kontekście wykonywania przez nauczycielki innych, ważnych z punktu widzenia psychologii rozwojowej, ról społecznych przypisanych do okresu wczesnej dorosłości (Levinson, 1978; Erikson, 1964; Havighurst, 1957). Doktorantka bardzo słusznie zwróciła uwagę na złożoność zadań rozwojowych wynikających z zakładania w tym czasie rodziny, zawierania małżeństw czy stawiania się rodzicem, a w związku z tym położenia silnego nacisku nie tylko na rozwój zawodowy, ale i na rozwój osobisty, co często rodzi konflikty na linii praca-rodzina.

Rozdział drugi dysertacji poświęcony jest problematyce adaptacji jako procesie zakotwiczonym w dynamice szkoły. Autorka przedstawiła charakterystykę zawodu, uwzględniając pozycję nauczyciela wychowania przedszkolnego oraz trudności i wyzwania, z jakimi mierzy się na początku kariery. Podkreśliła rosnące wymagania społeczne wobec pedagogów (znajomość nowych i innowacyjnych metod i form dydaktycznych, znajomość nowoczesnych narzędzi dydaktycznych, wychodzenie poza schematy) oraz zagadnienia związane z przygotowaniem do tego zawodu. Zajęła się również analizą kompetencji zawodowych, wskazując ich znaczenie dla ciągłego doskonalenia i samorozwoju nauczyciela. Na zakończenie rozdziału opisała przebieg ścieżki awansu zawodowego oraz jego wpływ na rozwój zarówno samego pedagoga, jak i całej placówki edukacyjnej. Na szczególną uwagę zasługuje trzeci podrozdział, w którym Doktorantka opisała i wyjaśniła model Butlera, który stał się podstawą teoretyczną do opracowania i przygotowania Jej rozprawy doktorskiej. Zakłada on, iż rozwój osobisty jest wypadkową dla rozwoju zawodowego nauczyciela, a ściślej ujmując to właśnie nauczyciel jest odpowiedzialny za własny rozwój oraz samodoskonalenie. W omawianej części pracy jasno uwidacznia się dojrzałość naukowa Doktorantki, jej umiejętności samodzielnego i krytycznego myślenia.

W warstwie teoretycznej Dysertacji Doktorantka wykazała się bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu badań i interdyscyplinarnym ujęciem analizowanych zagadnień – uwzględnia opracowania z zakresu pedeutologii, pedagogiki pracy, psychologii

oraz socjologii. Wyczerpująco analizuje podjęte zagadnienia, w prowadzonych rozważaniach dba o staranne definiowanie pojęć, objaśnia omawiane zjawiska, często odwołując się do istniejącej literatury i wyników badań, przekazuje informacje w sposób przejrzysty, jasny i komunikatywny. Należy stwierdzić, że powyższe rozdziały w sposób przejrzysty ukazują przyjęte założenia teoretyczne, zarysowując jednoznacznie problematykę badawczą i sposób pojmowania zmiennych, co świadczy o erudycji Doktorantki, jej głębokiej wiedzy z tego zakresu i umiejętności ukazywania spraw ważnych z punktu widzenia podjętej problematyki badawczej. Ta część pracy stanowi bardzo dobre wprowadzenie do trzeciego rozdziału dysertacji, w którym mgr Natalia Twardosz przedstawia metodologię badań własnych

Założenia metodologiczne badań

Szczegółowa prezentacja przyjętej strategii badań, przedmiotu i celów, metod, technik i narzędzi, organizacji oraz doboru i charakterystyki próby badawczej znajduje się w rozdziale metodologicznym. Znajduje tu potwierdzenie przewijający się już w części teoretycznej nakreślony projekt badawczy według powszechnie przyjętego schematu w badaniach empirycznych oraz udana próba doboru strategii badawczej obejmującej podstawowy paradygmat ilościowych poszukiwań naukowych.

Przedmiotem badań Doktorantka uczyniła „przekonania nauczycieli znajdujących się na starcie zawodowym dotyczące ich adaptacji społeczno-zawodowej oraz ocenę ich kompetencji społecznych” (s.126). Sformułowała ogólny cel badań: „...całościowe uchwycenie procesu adaptacji społeczno-zawodowej w okresie pierwszych trzech lat pracy nauczycieli (okres wczesnej dorosłości)” (s.125). Tak opracowane podstawowe założenia badawcze są niejasne i niekonsekwentne. Pojawia się tu pytanie czy Doktorantka założyła, iż przedmiotem jej badań są przekonania (poczucie) nauczycieli o własnym procesie adaptacji społeczno-zawodowej (oraz ich kompetencjach społecznych) czy też diagnoza procesu adaptacji zawodowej, a może uwarunkowania tego procesu (jak zostało to przedstawione w głównym problemie badawczym) (s. 126) lub poziom adaptacji społeczno-zawodowej (jak przedstawione zostało to w rozdziale czwartym)? Ponadto w celu głównym pojawia się sformułowanie „całościowe uchwycenie”, które jest niejasne i nieprecyzyjne. Należałoby w tym miejscu raczej dokładnie zoperacjonalizować przyjęte przez Autorkę założenia czym dla niej jest owa adaptacja społeczno-zawodowa i jakie są zmienne ją opisujące. Ufam, iż

Doktorantka ustosunkuje się do moich wątpliwości podczas publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

Następnie Doktorantka przeszła bezpośrednio do określenia celów: poznawczego, teoretycznego i praktycznego. Cele te zostały prawidłowo określone. Główny problem badawczy przyjął postać następującego pytania:

Jakie są uwarunkowania adaptacji społeczno-zawodowej nauczycieli na starcie zawodowym?

Problem ten został dookreślony dziesięcioma pytaniami szczegółowymi odnoszącymi się do czynników wewnętrznych i zewnętrznych (zmienne zależne) oraz czynników demograficzno-statystycznych (zmienne niezależne).

Słusznie sformułowano do głównego problemu badawczego hipotezę roboczą: „Adaptacja społeczno-zawodowa nauczycieli na starcie zawodowym zależy w większym stopniu od układu czynników wewnętrznych niż zewnętrznych” (s. 128). Jednak wydaje się, iż należałoby ją postawić w nieco inny sposób, tak aby była ona tezą odpowiadającą bezpośrednio na pytanie badawcze i odnosiła się do kwestii w nim zawartych. Brakuje tu także odniesienia do literatury, na podstawie której przyjęto taki założenie. Pozostałe hipotezy szczegółowe już takie odniesienia posiadają.

Pragnę podkreślić, iż prawidłowo określono zmienne zależne i niezależne będące uszczegółowieniem problemów badawczych i postawionych hipotez roboczych. W mojej ocenie wykaz zmiennych i wskaźników zawarty na stronach 130-131 znacząco rozjaśnia całość założeń badawczych, jasno ukazując co Autorka uznała za czynniki wewnętrzne i zewnętrzne ułatwiające adaptację społeczno-zawodową. Oraz które z wymienionych przez mgr Twardosz zmiennych przyjęła za zmienne zależne i niezależne w swoim projekcie badawczym.

Podkreślić pragnę adekwatnie dobrane metody gromadzenia i analizy materiału empirycznego (metody sondażu diagnostycznego realizowanego techniką ankietową oraz zastosowane metody i techniki analiz statystycznych). Jako narzędzia zastosowano: Kwestionariusz Kompetencji Społecznych (KKS) Anny Matczak oraz Autorski kwestionariusz adaptacji społeczno-zawodowej (KASZ) zawierający pytania o zewnętrzne i wewnętrzne czynniki ułatwiające adaptację społeczno-zawodową oraz dodatkowo pytania otwarte, które stały się uzupełnieniem prowadzonych analiz.

Zastosowane narzędzia pozwoliły Doktorantce zebrać wartościowy merytorycznie materiał empiryczny. Z uznaniem odnoszą się do przyjętej strategii badawczej, zasięgu prowadzonych badań mimo występujących w tym zakresie trudności i ograniczeń, właściwego doboru próby badawczej pozwalającej na rozwiązanie postawionych problemów i wartościowe poznawczo i utylitarnie konkluzje z badań. Bardzo adekwatnie i kompetentnie zastosowane zostały elementy statystyki opisowej i korelacyjnej. Klarownie przedstawiona została także charakterystyka badanych osób, organizacja i przebieg badań. Ta pogłębiona prezentacja warsztatu badawczego świadczy o rzetelności i dużej dojrzałości metodologicznej Doktorantki.

Ocena analizy i interpretacji wyników badań

Ostatnia części dysertacji ujęta została w rozdziale czwartym, w skład którego weszło pięć podrozdziałów zawierających prowadzone analizy wyników badań własnych. Doktorantka uznała, iż zaprezentuje je rozpoczynając od diagnozy motywu wyboru zawodu. Zabieg ten jest dla mnie nieco niezrozumiały zważywszy na fakt, iż motyw wyboru zawodu, w przyjętych przez nią założeniach, jest jedną z podziemnych składających się na wewnętrzne czynniki warunkujące pozytywną adaptację społeczno-zawodową. W moim odczuciu rozkład prezentowanych w pracy wyników powinien łączyć diagnozę czynników wewnętrznych, następnie zewnętrznych, a dopiero później za pomocą wykorzystanej statystyki opisowej i korelacyjnej nastąpić powinna identyfikacja poziomów adaptacji społeczno-zawodowej badanych nauczycieli wychowania przedszkolnego. Osobny podrozdział poświęcony został diagnozie kompetencji społecznych oraz sprawdzeniu czy pozytywnie skorelowane są one z wewnętrznymi i zewnętrznymi czynnikami adaptacji społeczno-zawodowej pedagogów. Niestety nie włączono tej podziemnej wewnętrznych czynników do dalszych analiz statystycznych zawartych w podrozdziale cztery i pięć zawierających zależności między „4. Stażem pracy, stopniem awansu zawodowego, przynależnością do związków zawodowych i wykształceniem a poziomem adaptacji społeczno-zawodowej” oraz „5. Miejscem zamieszkania, sytuacją rodzinną i wymiarem czasu pracy a adaptacją społeczno-zawodową”. W moim odczuciu zabieg rozdzielania zmiennych niezależnych nie został przez Autorkę zbyt dokładnie umotywowany, nie znajduje on również potwierdzenia w metodologicznych założeniach badań własnych. W związku z czym uważam, iż wyniki tych analiz powinny być zostać zaprezentowane w jednym podrozdziale wskazującym jednoznacznie na schemat prowadzonych analiz.

Niemniej jednak pragnę podkreślić, że Autorka zaspakaja ciekawość czytelnika, analizując poszczególne problemy w sposób wyczerpujący i dobrze udokumentowany danymi z badań. Pełne zaufanie oraz uznanie budzą czynności analityczne, którymi został nasycony tekst pracy. Autorka posiadała umiejętność sprawnego operowania uzyskanymi wynikami badań empirycznych, pełnej ich prezentacji, trafnego wyjaśniania i wartościowania. Zamieszczone w pracy tabele i wykresy wspomagają eksplanacyjną warstwę treści. Wszystko to jest argumentowane, a wielość szczegółowych informacji stać się może podstawą działań projekcyjnych czy prognozujących zmiany w przedszkolu i doskonaleniu pracy zawodowej nauczycieli. Wiele ważnych argumentów, które Doktorantka przytacza może stać się również inspiracją dla organizacji kształcenia nauczycieli oraz może być wykorzystywanych w doskonaleniu szkolnej (przedszkolnej) rzeczywistości.

W dyskusji i wnioskach końcowych zawarta została syntetyczna informacja o wykonanych zadaniach badawczych i rezultatach ich poczynąń. Zgromadzone dane stały się podstawą do sformułowania wielu interesujących i skłaniających do dalszych przemyśleń wniosków oraz propozycji o charakterze praktycznym w aspekcie kształcenia zawodowego nauczycieli wychowania przedszkolnego oraz w obszarze ich doskonalenia zawodowego.

Refleksja końcowa i konkluzja

Podsumowując stwierdzam, że dysertacja Pani mgr Natalia Twardosz odpowiada standardom stawianym pracom doktorskim. Jest niezwykle wartościowa poznawczo, teoretycznie i praktycznie. Ma charakter nowatorski, napisana jest w sposób kompetentny i dojrzały metodologicznie. Nie ma w niej łatwych uogólnień, sformułowane tezy i konkluzje znajdują pełne oparcie w analizowanym materiale empirycznym, zawierają wiele skłaniających do refleksji analiz. Recenzowana praca jest więc zajmującą lekturą, promującą dojrzałość i świadomość w sferze problemów zawartych w jej tytule. Tym samym wnosi nową wiedzę do pedagogiki, dostarcza wielu ważnych informacji o adaptacji społeczno-zawodowej młodych nauczycieli wychowania przedszkolnego. Oceniana dysertacja spełnia wymagania stawiane kandydatom ubiegającym się o stopień doktora nauk społecznych w dziedzinie pedagogiki.

Stwierdzam zatem jednoznacznie, że przedłożona mi do zaopiniowania rozprawa doktorska Pani Natalii Twardosz spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i stosownie do odpowiednich przepisów Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku, Prawo o

szkolnictwie wyższym i nauce wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Natalii Twardosz do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika .

A large, thick black redaction mark covers the signature area of the document. The mark is composed of several horizontal strokes, completely obscuring the text underneath.